

AZ „ÚJ SZÖVETSÉG” AZ EUCHARISZTIA ALAPÍTÁSÁRÓL SZÓLÓ SZÖVEGEKBEN

1. Az Eucharisztia alapításáról szóló szövegek

Az Eucharisztia alapításáról négy helyen olvashatunk az Új-szövetségben: a szinoptikus evangéliumokban (Mk 14,22-25; Mt 26,26-29; Lk 22,19-20), valamint a Korintusiakhoz írt első levélben (1Kor 11,23-25). Ha a négy változatot összehasonlítjuk egymással, megállapíthatjuk, hogy – kisebb eltérésektől eltekintve – Márk szövege Máté változatával, Lukács elbeszélése pedig Páléval mutat nagy hasonlóságot. A négy változat ennél fogva két csoportba sorolható: Márk – Máté, illetve Pál – Lukács.¹¹⁵ Ezek főbb sajátosságai a következők:

1° Márk – Máté

- A kenyérral kapcsolatos cselekmény bevezetésében az „áldást mondott” (*eulogésas*) forma szerepel.
- A kenyér átadásához kapcsolódó kijelentés: „Vegyétek, ez az én testem.” Sajátos itt a felszólítás – „Vegyétek” –, illetve a kenyér és a test azonosítása értelmező kiegészítés nélkül.
- A kehellyel kapcsolatos cselekmény leírása részletes: „És fogta a kelyhet, hálát adott, odaadta nekik...”
- A kehely felett mondott kijelentés: „Ez az én vérem, a szövetségé, amely sokakért kiontatik.” Máténál ehhez még a következő megjegyzés kapcsolódik: „...a bűnök bocsánatára.”

¹¹⁵ Az Eucharisztia alapításáról szóló elbeszélések részletes összehasonlítása és elemzése a következő alapvető művekben található meg: JEREMIAS, J., *Die Abendmahlsworte Jesu*, Göttingen 1967; PATSCH, H., *Abendmahl und historischer Jesus*, Stuttgart 1972; PESCH, R., *Das Abendmahl und Jesu Todesverständnis*, Freiburg 1978; LÉON-DUFOUR, X., *Le partage du pain eucharistique selon le Nouveau Testament*, Paris 1982. Az alapítási szövegekkel kapcsolatos legújabb kutatások összefoglalását és kiértékelését nyújtják: BOLYKI, J., *Jézus asztalközösségei*, Budapest 1993, 134-145; THEISSEN, G. – MERZ, A., *Der historische Jesus*, Göttingen 1996, 359-386; SCHOLTISSEK, K., „Das Herrenmahl im Spiegel der neueren exegetischen Forschung”, in *BuL* 70 (1997) 39-44.

2° Pál – Lukács

– A kenyérrítus bevezetésében a „hálát adott” (*eucharistésas*) forma található.

– A kenyérral kapcsolatos kijelentés nemcsak a kenyér és a test azonosságát állítja, hanem értelmező kiegészítés is kapcsolódik ahhoz. Ez Pálnál rövidebb: „értetek”, Lukácsnál hosszabb: „értetek adatik”.

– A kenyérrítus után ismétlési parancs következik: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.” Pálnál, és csak nála, ez a kehelyrítus után is megtalálható.

– A kehellyel kapcsolatos cselekmény bevezetése rövid: „Hasonlóképpen a kelyhet is a vacsora után...”

– A kehely felett mondott kijelentés: „Ez a kehely az új szövetség az én véremlében.” Lukácsnál a mondat hosszabb: „... az én véremlében, amely értetek kiontatik.”

Az egyes csoportokon (Márk – Máté, illetve Pál – Lukács) belül is megfigyelhető néhány eltérés, de ezek nem túlságosan jelentősek. Az első csoport esetében nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy Máté Márk elbeszélését használta fel és dolgozta át néhány ponton.¹¹⁶

A második csoportot tekintve biztosnak mondható, hogy mind Pál, mind pedig Lukács szövege ugyanazt a liturgikus hagyományt tükrözi vissza. A két változat között azonban valószínűleg nincs közvetlen irodalmi függés. Lukácsnál bizonyos többlet figyelhető meg. Lehetséges, hogy ez már a Lukács által használt forrásban is megvolt. Mivel azonban a többletnek számító szavak mind megtalálhatók a Márk-féle változatban, valószínűbb, hogy Lukács szerkesztői tevékenységéből származik. A harmadik evangélista a páli változat háttérében álló liturgikus szöveget egy-két ponton a mári változat alapján átdolgozta.¹¹⁷

Az előzőeket összegezve azt állíthatjuk, hogy az Eucharisztia alapításáról szóló szövegek két alapformára oszthatók: Márk, illetve

¹¹⁶ Vö. PESCH, *Abendmahl*, 24-25; GNILKA, J., *Das Matthäus-evangelium II*, Freiburg 1988, 399-400.

¹¹⁷ Vö. PESCH, *op. cit.* 31-34; FITZMYER, J. A., *The Gospel According to Luke II*, New York 1985, 1387. Ez a vélemény mindenesetre nem kizárólagos. H. Schürmann például Lukács változatát Márktól és Páltól független hagyományra vezeti vissza. Ez lenne az alapszöveg, amelyből valamennyi beszámoló, tehát a mári és a páli szövegek is származnak: SCHÜRMAN, H., *Der Einsetzungsbericht Lk 22,19-20*, Münster³1986.

Pál (és Lukács).¹¹⁸ A két alapformánál a legfeltűnőbb eltérés éppen a kehellyel kapcsolatos kijelentésnél figyelhető meg. Bár a „vér”, illetve a „szövetség” szavak mindkettőben megjelennek, azok összekapcsolása már eltérő. Ezenkívül csak a Pál- és Lukács-féle változatban szerepel az „új szövetség” kifejezés.

2. A "szövetség", illetve "új szövetség" az Eucharisztia alapításáról szóló szövegekben¹¹⁹

a. "A szövetség vére" (Mk 14,24)

A Márk-féle változatban a hangsúly a véren van. Jézus a kehely tartalmát, vagyis a bort saját vérével azonosítja. Ugyanakkor a vérről vonatkozólag két értelmező megállapítást is tesz: a vér egyrészt engesztelő értékű – „sokakért kiontatik” –, másrészt szövetséggel kapcsolatos.

A *to haima mou tés diathékés* (az én vérem, a szövetségé) kifejezés háttérében a Kiv 24,8 áll, amely a Kiv 24,3-8 szakaszhoz tartozik. Ebben a Sínai-hegyi szövetségekötésről szóló elbeszélés olvasható.¹²⁰ Mózes az áldozatbemutatást (Kiv 24,8) követően az áldozati vér felét az oltárra önti (Kiv 24,6), majd – miután elkötelezte az izraelitákat Jahve parancsainak megtartására (Kiv 24,7) – a vér másik felével meghinti a népet. A vérrel való meghintés a következő mondat kíséretében történik: „Ez annak a szövetségnek a vére, amelyet az Úr ezen feltételek mellett kötött veletek” (Kiv 24,8). Egyértelmű, hogy a vérrítus a szövetségekötés megpecsételését jelenti. Vitatott viszont, hogy konk-

¹¹⁸ A tekintetben majdnem teljes az egyetértés a kutatók körében, hogy mindegyik alapforma helyi liturgikus hagyományt tükröz vissza. Arról viszont, hogy honnan származnak, és hogy melyik az ősbib, komoly vita folyik. A márkai hagyományt egyesek palesztinai, sőt jeruzsálemi eredetűnek tartják. Vö. JEREMIAS, *Abendmahlschworte*, 165; PESCH, *Abendmahl*, 83. A páli (és lukácsi) változatot pedig többnyire Antiochiából eredeztetik. Vö. LÉON-DUFOUR, *Partage*, 115; FITZMYER, *Luke*, 1393.

¹¹⁹ Külön e témával viszonylag kevés tanulmány foglalkozik. Vö. LANG, F., „Abendmahl und Bundesgedanke im Neuen Testament”, in *EvTh* 35 (1975), 524-538; LANG, B., „Der Becher als Bundeszeichen: 'Bund' und 'neuer Bund' in den neutestamentlichen Abendmahlstexten”, in *Der Neue Bund im Alten* (Zenger, E., ed.), Freiburg 1993, 199-212.

¹²⁰ A Kiv 24,3-8 szakaszt a klasszikus forráselméletet képviselő biblikusok az Elohista forrásból származtatják. Vö. CHILDS, B. S., *Exodus*, London 1987, 501.

rétábban milyen szimbolikus értelme van. Az egyik vélemény szerint a rítus lényegében esküvel egyenértékű: a Jahve parancsainak megtartására vonatkozó ígéretet (Kiv 24,7) szentesíti, és az elkötelezettség komolyságát fejezi ki.¹²¹ A másik értelmezés szerint a vérrítus a szövetségkötés eredményét jelzi: új közösség jön létre Jahve és Izrael között. Mivel a „vér” a bibliai felfogásban az élet hordozója s lényegében az életet jelenti, a közös vér a Jahvét jelképező oltáron és a népen a Jahve és Izrael közötti új életközösséget juttatja kifejezésre.¹²²

Márk szövegét tekintve nem is annyira a Kiv 24,8 eredeti jelentése a mérvadó, hanem a korabeli értelmezés. Erre vonatkozólag irányadók lehetnek az Ószövetség arám fordításai, a targumok (Onkelosz, I. Jeruzsálemi targum), amelyek engesztelő szertartásként mutatják be a vérrítust. Elhagyják a nép meghintésére vonatkozó megjegyzést, helyette ismét az oltár meghintését említik a következő formában: „Mózes vette a vér másik felét, és meghintette vele az oltárt, hogy a népért engeszteljen.”¹²³ A Kiv 24,8-ban említett „szövetség vére” kifejezés ennél fogva azt jelzi, hogy a szövetség a vér által történt engesztelés következményeként jött létre. A Kiv 24,8 engesztelő értelemben történő magyarázatát tanúsítja a Zsidókhöz írt levél is. A Zsid 9,20-ban a levél szerzője a Kiv 24,8 mondatát idézi, majd nem sokkal később ezt a megjegyzést teszi: „A törvény szerint majdnem mindent vérral tisztítanak meg, és vérontás nélkül nincs bűnbocsánat” (Zsid 9,22).

Az előzőek alapján a *to haima mou tés diathékés* formulát a következőképpen értelmezhetjük. A „vér” Jézus halálára utal, amely engesztelő áldozat. Ennek az áldozatnak a következménye pedig a „szövetség”, amely csakis új szövetség lehet. Jézus áldozata ugyanis egészen új jellegű: ő önmagát ajánlja fel. A lényegileg új engesztelés

¹²¹ Vö. op. ult. cit. 506.

¹²² Vö. McCARTHY, D. J., *Treaty and Covenant*, Rome 1981, 268. Megjegyzendő, hogy a „szövetség vére” kifejezés a Zak 9,11-ben is megtalálható: „Ami téged illet: szövetséged véréért szabadon bocsátom foglyaidat a víztelen veremből.” Egyértelmű itt a visszautalás a Kiv 24,8-ra. A vér által megpecsételt szövetségben Isten a választott nép urává vált, s ezzel a védelem és a megszabadás kötelezettsége is együtt jár. Ennél fogva Isten szabadító tette, amelyet az idézett prófétai mondás meghirdet, a szövetségből fakad. Érdekes, hogy a szóban forgó mondás előtt a Messiásnak mint a béke királyának Jeruzsálembé való bevonulásáról volt szó (Zak 9,9-10). A szövegkörnyezet ezáltal kapcsolatot sugall a Messiás eljövetele és a foglyok megszabadítása között.

¹²³ Targum du Pentateuque II. Exode et Levitique (SChr 256), Paris 1979, 201.

pedig lényegileg új szövetséget eredményez. A mondat végén olvasható kitétel – „sokakért kiontatik” – azt jelzi, hogy Jézus áldozata egyetemes hatású. Az akkori sémi szóhasználatban ugyanis a „sokak” kifejezés összegező fogalom volt, s gyakorlatilag mindenkit jelentett. Ennek következtében a Jézus áldozatából eredő szövetség is egyetemes vonatkozású: nemcsak Izraelre, hanem minden népre kiterjed.

b. "Az új szövetség az én véremben" (1Kor 11,25)

A páli (és lukácsi) változatban a hangsúly az „új szövetség”-en van. A kifejezés kétségkívül a Jeremiásnak az új szövetségről szóló jóvendülésére utal vissza. „Íme, jönnek napok – mondja az Úr –, amikor új szövetséget kötök Izrael házával és Júda házával. De nem olyan szövetséget, mint amelyet atyáikkal kötöttem azon a napon, amikor kézen fogva kivezettem őket Egyiptom földjéről... Ez lesz az a szövetség, amelyet majd Izrael házával kötök, ha elérkeznek azok a napok – mondja az Úr: Bensejükbe adom törvényemet és a szívükbe írom. Én Istenük leszek, ők meg az én népem lesznek... mivel megbocsátom gonoszságaikat, és vétkeikre többé nem emlékezem” (Jer 31,31-34).¹²⁴ A jóvendülés szerint az új szövetség alapja Isten feltétel nélküli bocsánata lesz, amely minőségileg új kapcsolatot tesz lehetővé a korábban szövetségsgövé vált Izraellel. Az újdonság abban áll, hogy Isten nem kívülről, kőtáblára vagy könyvre írva (vö. Kiv 24,7.12) adja

¹²⁴ Az „új szövetség” kifejezés az Ószövetségben csak az idézett jeremiási szakaszban szerepel, bár egy új szövetség gondolata közvetlenül más helyeken is megjelenik (vö. Ez 36,24-28; Iz 55,1-5; Bár 2,34-35). A szóban forgó kifejezés megtalálható viszont a qumráni iratokban. A qumráni közösség tagjai abban a meggyőződésben éltek, hogy ők az „új szövetség” részesei (CD 6,19; 19,33-34; 20,12). El kell azonban ismerni, hogy itt nem egy lényegileg új, hanem csupán megújított szövetségről van szó, hiszen a közösség a messiási megváltást még jövőben bekövetkező eseményként várta. Vö. MAIER, J. – SCHUBERT, K., *Die Qumran-Essener*, München 1991, 129-130. Az Újszövetségben az Eucharisztia alapításáról szóló páli és lukácsi változaton kívül a Korintusiakhoz írt második levélben (3,6) és a Zsidókhoz írt levélben (8,8; 9,15) található meg az „új szövetség” fogalma. Ez utóbbi alkalmazásban az „új szövetség” – a kehellyel kapcsolatos eucharisztikus kijelentésekhez hasonlóan – Jézus megváltó halálával áll szoros összefüggésben.

törvényét, hanem az emberek szívébe írja, s ezáltal azok természetes törekvésévé teszi.¹²⁵

Jézus – az Eucharisztia alapításáról szóló páli beszámoló szerint – azt adja tanítványai tudtára, hogy a Jeremiás által meghirdetett új szövetség az ő vére, vagyis az ő halálra adott élete által fog létrejönni. Jeremiás jövendölésében nem olvasunk arról, hogy Jahve a szövetségét közvetítón keresztül, közvetítő „vére” által valósítaná meg. Az „új szövetség az én véremben” kifejezés értelmezésénél ezért nem elegendő a Jer 31,31-re hivatkozni. Egyesek szerint Jeremiás jövendölése mellett az Úr Szolgájáról szóló énekekben kell keresnünk a kifejezés értelmezési kulcsát. X. Léon-Dufour¹²⁶ arra hívja fel a figyelmet, hogy az *Ebed Jahve* énekekben mind a „szövetség” fogalma, mind pedig az ártatlanul elszenvedett erőszakos halál témája szerepel. Az első (Iz 42,6) és a második (Iz 49,8) énekekben a Szolga küldetésével kapcsolatban a *b^erit ‘am* (nép szövetsége) kifejezés olvasható, amely valószínűleg azt jelenti, hogy Isten a Szolgát a nép számára a szövetség eszközevé vagy közvetítőjévé rendelte. A negyedik énekekben a Szolga erőszakos haláláról olvasunk, amely engesztelő értékű: „Ha odaadja életét engesztelő áldozatul....”

A kehely feletti szavaknak az Ebed Jahve énekek fényében történő értelmezése vitatható. Az alapítási szavak ténylegesen tartalmazznak utalást az Úr Szolgájára, de ez az utalás a „sokakért” (*hyper pollón*: Mk 14,24), illetve „értetek” (*hyper hymón*: Lk 22,20) formulában keresendő, nem pedig az „új szövetség az én véremben” kifejezésben. Az Ebed Jahve énekekben ugyanis a „vér” szó kifejezetten nem szerepel, másfelől a szövetség és a Szolga halála közötti kapcsolat sem egyértelmű.

Sokkal egyszerűbb és természetesebb megoldásnak tűnik, hogy az „új szövetség az én véremben” kifejezést – a Jer 31,31-en kívül – a Kiv 24,8-cal hozzuk összefüggésbe.¹²⁷ A Pál-féle változatban is arról van szó, hogy Jézus vére engesztelő értékű. Egyértelmű megfogalmazást nyer viszont az a gondolat, hogy Jézus engesztelő halála „új” szövetséget hoz létre. Az is hangsúlyozottá válik, hogy a Jézus

¹²⁵ A szívbe írt törvényt az Újszövetség, főleg Pál apostol a megigazulással kapcsolja össze, s a Szentlélek működésének eredményeként mutatja be (vö. Róm 8,2; 2Kor 3,3).

¹²⁶ LÉON-DUFOUR, *Partage*, 178-179. Vö. még SCHÜRMAN, H., *Jesus. Gestalt und Geheimnis*, Paderborn 1994, 212.

¹²⁷ Vö. FITZMYER, *Luke*, 139; LANG, F., *Die Briefe an die Korinther*, Göttingen 1986, 161.

által nyújtott kehely által, pontosabban a kehely tartalma által válnak a tanítványok az új szövetség részeseivé.

3. A "szövetség", illetve "új szövetség" Jézus búcsúvacsoráján

Annak megítélésében, hogy a két alapforma közül melyik az ősbib, és melyik vezethető vissza Jézusra, igen eltér a kutatók álláspontja. A következő vélemények vannak:

1° A kehellyel kapcsolatos eucharisztikus mondás mindkét változata húsvét utáni eredetű. A kehellyel kapcsolatban Jézus csak a Mk 14,25-ben olvasható eszkatologikus tartalmú kijelentés tette.¹²⁸

2° A Márknál olvasható változat az ősbib, sőt egészében vagy részben Jézusra vezethető vissza.¹²⁹

3° Pál változata az ősbib, s ez származik Jézustól.¹³⁰

4° Jézus eredeti kijelentésének pontos formáját nem tudjuk megállapítani.¹³¹

Komoly érveket lehet felhozni az ellen a felfogás ellen, mely szerint az utolsó vacsorán a kehellyel kapcsolatban csak a Mk 14,25-ben olvasható mondás hangzott volna el, amelyben Jézus a saját jövőbeli sorsáról beszél: arról, hogy a halál után az eszkatologikus lakomában lesz része. Nehéz belátni, hogy a kehellyel kapcsolatban Jézus miért ne tehetett volna több értelmező kijelentést. Emellett Jézus búcsúvacsorájának volt egy sajátossága, amit az értelmezésnél nem hagyhatunk figyelmen kívül: a résztvevők egyetlen kehelyből ittak. A zsidó ünnepi étkezéseken egyébként mindenkinek külön kelyhe volt, s a családfő áldása után mindenki a saját kelyhéből ivott.¹³² Jézus viszont a maga kelyhéből részesíti a tanítványokat: a kelyhet és annak

¹²⁸ Vö. MERKLEIN, H., „Erwägungen zur Überlieferungsgeschichte der neutestamentlichen Abendmahlstradition”, in *BZ* 21 (1977) 88-101; 235-244.

¹²⁹ Vö. JEREMIAS, *Abendmahlschworte*, 183; PESCH, *Abendmahl*, 83-89; BOLYKI, *op. cit.* 142.

¹³⁰ Vö. LANG, *Korinther*, 159-161; GNILKA, J., *Das Evangelium nach Markus II*, Zürich ³1989, 241-242; THEISSEN – MERZ, *Historische Jesus*, 373.

¹³¹ Vö. PATSCH, *Abendmahl*, 88; LÉON-DUFOUR, *Partage*, 202-203; FITZMYER, *Luke*, 1393; SCHÜRMAN, *Jesus*, 216. Megjegyzendő, hogy Patsch a márki, Schürmann pedig a lukácsi változatot tekinti ősbibnek, de egyikük sem azonosítja a régebbinek tartott formát Jézus őseredeti kijelentésével.

¹³² Vö. FITZMYER, *op. cit.* 1397; SCHÜRMAN, *op. ult. cit.* 250-251.

tartalmát adományként nyújtja át. Ez az újszerű mozzanat – a kehely mint adomány – mindenképpen magyarázatot igényel. Jézusnak szavakkal is jeleznie kellett, mit is jelent a kehely tartalma a tanítványok számára.

Nehezebb annak megállapítása, hogy a márki vagy a páli változat áll-e közelebb Jézusnak az utolsó vacsorán elhangzott kijelentéséhez. Mind a két lehetőség mellett komoly érveket lehet felhozni. A Márk-féle változat ősbibb jellegének védelmezői a tömör megfogalmazásra s főleg az „új” (*kainé*) melléknév hiányára hivatkoznak. Az ősegyházban miért hagyták volna el a melléknevet, ha az az eredeti mondas része lett volna? Akik a Pál-féle változatot tartják eredetinek mindenekelőtt a szimmetria hiányával érvelnek: a testtel nem a vér, hanem az új szövetség áll párhuzamban. A test és a vér párhuzamba állítása később, az ősegyház eucharisztikus gyakorlatában következett be.

Az eredetiség kérdésének megoldásához sajnos a nyelvi elemzés sem nyújt biztos támpontot. A sémi háttér mind a két változatnál kimutatható, s mindkettőt viszonylag könnyen vissza lehet fordítani arámra.¹³³ Ezen tényállás miatt a kutatók egy része igen óvatos kijelentéseket tesz. Példaként J. A. Fitzmyer végkövetkeztetését idézem: „A huszadik századi olvasónak tudomásul kell vennie, hogy nincs módunkban biztosan megállapítani azoknak a szavaknak a pontos formáját, melyeket Jézus az utolsó vacsorán a kenyér és a bor felett kimondott.”¹³⁴ Ezzel a megállapítással annyiban egyet lehet érteni, hogy ténylegesen nehéz lenne teljes bizonyossággal meghatározni az őseredeti formát, vagyis a szavak pontos sorrendjét. Kétségesnek tűnik viszont, hogy semmi biztosat nem állíthatunk a kehely feletti kijelentésnek legalább az általános tartalmáról. A két alaptípusban – az eltérések ellenére is – vannak azonos elemek: az „ez” (*touto*) mutató névmás, valamint a „vérem” és a „szövetség”. Emellett a két alaptípus a mondanivalót tekintve nem különbözik lényegesen egymástól. Éppen ezért úgy véljük, hogy az eredetiség kérdését erre a mondanivalóra vonatkozólag kellene feltenni: Alá lehet-e támasztani, hogy Jézus az

¹³³ Az a régebbi álláspont, miszerint a *to haima mou tés diathékés* kifejezést nem lehet arámra fordítani, az újabb kutatások után túlhaladottnak számít. Vö. JEREMIAS, *Abendmahlsworte*, 187; PESCH, *Abendmahl*, 74. A két alapforma arámra való visszafordításának lehetőségéhez vö. FITZMYER, *Luke*, 1394.

¹³⁴ FITZMYER, *op. cit.* 1393.

utolsó vacsora folyamán a kehely átnyújtásakor a közeledő halálára utalva „szövetség”-ről beszélt?

Azt, hogy Jézus az utolsó vacsorán a „szövetség” szót használta, és halálát az új szövetséggel hozta összefüggésbe, arra hivatkozva szokták kétségbe vonni, hogy a „szövetség” Jézus igehirdetésében egyébként sehol sem szerepel. B. Lang elég radikálisan fogalmazva kijelenti, hogy a „szövetség” szó idegen Jézus tanításától, sőt a keresztény hagyományba is „hátsó kapun” keresztül jutott be.¹³⁵ Ez az állítás erősen vitatható. Egyrészt a „szövetség” témája ószövetségi eredetű, szilárdan meggyökerezett a zsidó hagyományban, és jelentősebb hellenista hatás nem mutatható ki vele kapcsolatban.¹³⁶ Másrészt, mivel a szövetségekötés egyszeri cselekmény, nem meglepő, hogy a szóban forgó kifejezés más összefüggésekben nem jelenik meg Jézus igehirdetésében. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a „szövetség” szoros összefüggésben áll az Isten uralmával, amely kétségkívül Jézus tanításának középpontjában állt. Mind a két kifejezés (szövetség, Isten uralma) Isten főségét hangsúlyozza, csak más szempont szerint. „A *kainé diathéké* és a *basileia tu theou* korrelatív fogalmak. Amíg ez utóbbi Istent mint az üdvösség idejének abszolút Urát jelöli, a másik azt az isteni uralkodói akaratot fejezi ki, amely a célt szabja meg. A beteljesedés mint egyetlen cél az, amelyet mindkét fogalom jelez: «Isten uralkodni fog», és «az új isteni rend érvényesül», az a rend, amely Istennek az emberhez való kapcsolatát végérvényesen meghatározza»¹³⁷

Érdekes, hogy az utolsó vacsoráról szóló márki elbeszélésben olvasható egy mondás, amelynek eredetiségét mindenki elfogadja, s amely a figyelmet Isten uralmának beteljesedésére irányítja: „Bizony mondom nektek, hogy nem iszom többé a szőlő terméséből addig a napig, amikor az újat iszom az Isten országában” (Mk 14,25). Jézus itt két gondolatot juttat kifejezésre: 1. Isten uralma az ő működésének sikertelensége és a reá váró halál ellenére is megvalósul. 2. Jézus nem lesz a halál „martaléka”, hanem részese lesz az eszkatologikus asztalközösségnek. Jézus tehát mindhalálig kitart Isten uralmának hirdetése mellett.

¹³⁵ LANG, „Becher”, 209. Vö. még MERKLEIN, „Erwägungen”, 237-238.

¹³⁶ Vö. QUELL, G. – BEHM, J., „diathéké”, in *TWNT* II, 106-137, kül. 109-131; GNILKA, J., *Jesus von Nazaret*, Freiburg 1990, 288.

¹³⁷ QUELL – BEHM, *op. cit.* 137.

Fontos tudatosítani, hogy Jézus nemcsak Isten uralma hirdetőjének, hanem megvalósítójának tartotta önmagát. Ő messiási öntudattal tevékenykedett: azzal a meggyőződéssel, hogy a végidőbeli üdvösséget közvetíti. Működésében nagy szerepet játszott a bűnbocsánat közvetítése, amelynek az volt a végső célja, hogy a bűnösöket visszavezesse Istenhez, és új közösséget hozzon létre Isten és az emberek között.¹³⁸ Ha mármost Jézus a halállal szembesülve kitar amellet, hogy Isten uralma elérkezik a beteljesedéséhez, akkor amellet a meggyőződése mellett is kitar, hogy az istenuralomnak továbbra is ő a közvetítője: a reá váró erőszakos halálban is. Halála döntő jelentőségű Isten végidőbeli uralmának megvalósulásában: nemcsak Jézus személyes sorsát tekintve – a halál után az üdvösség teljessége lesz az osztályrésze – hanem az embereket tekintve is, akikhez küldetése szól. Éppen ezt fejezi ki a tanítványoknak nyújtott kehely, illetve a kehely átadását kísérő mondás, amelyben Jézus a vére által megvalósuló szövetségről beszél. A mondás világossá teszi, hogy Jézus halála Isten üdvadományainak, mindenekelőtt a bűnbocsánatnak a forrásává válik, s egyben új közösséget tesz lehetővé Istennel. A kehelyrítus, vagyis a Krisztus halálát megjelenítő vér vétele ezt az új közösséget elővételezetten már meg is valósítja: a tanítványokat az új szövetség, az új kegyelmi rend részeseivé teszi.

Mindent egybevetve nincs semmi okunk annak kétségbevonására, hogy Jézus az utolsó vacsorán a közeledő halálának üdvözítő hatását a „szövetség” szóval értelmezte. Nem állíthatjuk viszont teljes bizonyossággal, hogy az „új szövetség” kifejezést használta. Az a tény azonban, hogy a szövetséget a vérehez, vagyis üdvözítő halálához kapcsolta, sőt halálának következményeként értékelte, nem hagy kétséget afelől, hogy itt csakis új szövetségről lehet szó. A Jézus halála és az új szövetség közötti összefüggést az Eucharisztia alapításáról szóló szövegek mellett a Zsidókhöz írt levél is kifejezésre juttatja: „...mennyivel inkább megtisztítja lelkiismeretünket a holt cselekedektől Krisztus vére, aki az örök Lélek által saját magát adta tiszta áldozatul az Istennek, hogy az élő Istennek szolgáljunk. Ezért ő új szövetség közvetítője” (Zsid 9,14-15).

¹³⁸ Vö. GNILKA, J. *op. ult. cit.* 87-139. 256-259.

Das Thema des (neuen) Bundes in den Abendmahlstexten

(Imre Kocsis)

Es ist allgemein anerkannt unter den Exegeten, daß die vier Erzählungen über die Einsetzung der Eucharistie in zwei Gruppen aufgeteilt und auf zwei Grundformen zurückgeführt werden können: einerseits die markinische Version, von der die matthäische literarisch abhängt, andererseits die paulinisch-lukanische Version. Der größte und bedeutsamste Unterschied zwischen den Grundformen besteht im Kelchwort: „Dies ist mein Blut, das Blut des Bundes, das für viele vergossen wird“ (Mk 14,24, Mt 26,28). „Dieser Kelch ist der neue Bund in meinem Blut“ (1Kor 11,25; Lk 22,20).

Hinter dem Ausdruck „Blut des Bundes“ steht Ex 24,8, wo Moses das Volk mit dem Blut der Opfertiere besprengt und sagt: „Das ist das Blut des Bundes, den der Herr... mit euch geschlossen hat.“ Die aramäischen Übersetzungen (Targumim) zeigen, daß der Blutritus zur neutestamentlichen Zeit als Sühneopfer interpretiert wurde. Dies beachtet können wir den Sinn der markinischen Formel so festlegen: das Blut Jesu als Sühneopfer besiegelt einen Bund, der infolge des qualitativ neuen Opfers Jesu nur „neuer Bund“ sein kann.

Der Ausdruck „der neue Bund in meinem Blut“ steht in klarer Beziehung zu der Prophetie von Jeremias über den neuen Bund (Jer 31,31). Nach der paulinischen Version also erklärt Jesus, daß sein Blut, d. h. sein für den Tod hingegebenes Leben den von Jeremias vorausgekündigten neuen Bund stiftet. Weil in der Prophetie vom Blut keine Rede ist, muß man auch hier Ex 24,8 miteinbeziehen. Was den Sinn betrifft, unterscheidet sich die paulinische Version nicht wesentlich von der markinischen. Die Wirklichkeit des „neuen Bundes“ wird aber stärker herausgehoben. Es wird überdies eindeutiger, daß die Jünger durch den Inhalt des Kelches der Heilsgaben des neuen Bundes teilhaftig werden.

Die Exegeten sind nicht einig darüber, welche Grundform älter, bzw. auf Jesus zurückzuführen ist. Einige bevorzugen die markinische, andere die paulinische Version. Wieder andere sind der Auffassung, daß die ursprüngliche Form nicht mehr genau rekonstruiert werden kann. Wir gehen von der Tatsache aus, daß beide Versionen grundsätzlich den gleichen Sinn haben, und stellen die Frage der Authentizität in Hinsicht auf diesen Grundsinn. Kann man beweisen, daß Jesus bei der Darreichung des Kelches in Bezug

auf seinen bevorstehenden Tod über Bund gesprochen hat? Das Wort „Bund“ kommt sonst nirgendwo in der Verkündigung Jesu vor. Dennoch können wir feststellen, daß es mit dem Begriff „Herrschaft Gottes“, der ohne Zweifel im Zentrum der Botschaft Jesu steht, eng verwandt ist. Jesus aber hat die Herrschaft Gottes nicht nur verkündigt, sondern er hat sie mit seiner Person und mit seiner Tätigkeit am engsten verbunden. Die Gottesherrschaft wird durch ihn vermittelt und verwirklicht. Mk 14,25 zeigt, daß Jesus unmittelbar vor seinem Tod die Vollendung der Herrschaft Gottes weiterhin als sicher betrachtet. Wenn aber Jesus angesichts des gewaltsamen Todes bei der Verkündigung der Gottesherrschaft ausharrt, dann harrt er auch dabei aus, daß diese Herrschaft durch ihn vermittelt wird: sein Tod ist heilsbedeutend für die Menschheit. Gerade das wird ausgedrückt mit der Darreichung des Kelches und mit dem Wort über den durch Jesu Blut zustande kommenden Bund.